

ALİ ŞERİATİ'NİN SÖYLEMİNDE MEDENİYET BAğLAMINDA MODERNİZME BİR ELEŐTİRİ

Nazım Karadađ¹

Öz

Sosyologlar arasında yer edinmiş, ele aldığı konular ve konularla ilişkili düşünceleriyle her daim kendisini hatırlatan Şeriatî'nin; insan, toplum ve insan-toplum ilişkili kavramlar üzerinde yoğun çalışmaları mevcuttur. Tarih ilmiyle ilgilenen Şeriatî; insan türü için hareket, değişim ve oluŐum yasalarının ne olduğunu neden-sonuç ilişkisi bağlamında araŐtırmıŐ ve edindiği sonuçları eserlerinde aktarmaya çalışmıştır. Toplumsal değişimi ve geliŐimi içeren kavramlar arasında modernizm ve medeniyet bulunmaktadır. Modernizm ve medeniyet, İslam dünyasının ve geliŐmekte olan üçüncü dünya ölkelerinin üzerinde yoğunlaŐması ve tartıŐması gerekli görölen konulardır. Batı dünyası, her iki kavramı bir arada ya da birini diğerinin yerine kullanmıŐtır. Batı, Ortaçağ düşüncesi ve geleneklerinden uzaklaŐarak yaratmak istediği yeni hayat tarzını modernizm olarak tanımlamıŐ fakat Avrupalı olmayan ölkelere medeniyet etiketiyle pazarlamak istemiŐtir. Bu çalışmada; Batı ve Doğu dünyasını bilen bir araŐtırmacı olarak Şeriatî'nin medeniyet ve modernizm kavramlarına bakış açısı ele alınmıŐtır. Şeriatî; Avrupalı olanların, medeniyet kavramı altında Avrupalı olmayanlara modernizmi dayattığını belirtir ve modernizmin eleŐtirisini yapar, çözümler olarak küçük bir reçete sunar ve aydınlara büyük bir görev yükler.

Anahtar Sözcükler: Şeriatî, modernizm, medeniyet.

Abstract

A CRITIQUE OF MODERNISM IN THE CONTEXT OF CIVILIZATION IN THE DISCOURSE OF ALI SARIATI

Having obtained himself a position among sociologists and always reminded himself with his thoughts on the subjects and issues he addresses, Shariati has extensive studies on human, society and concepts that are related to people-society. Shariati, interested in the science of history, examined the laws of movement, change and formation for the human being in the context of cause-effect relationship and tried to convey the results he obtained in his works. Concepts that include social change and development include modernism and

¹ İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Din Bilimleri ABD, Doktora Öğrencisi, nkaradag123@hotmail.com ORCID: 0000-0002-0675-7931

civilization. Modernism and civilization are issues that the Islamic world and developing third world countries need to focus on and discuss. The western world has used both concepts together or one of them interchangeably. The Western world defined the new lifestyle it wanted to create by moving away from medieval thought and traditions as modernism, but it wanted to market it to non-European countries with the label of civilization. In this study; As a researcher who knows the Western and Eastern world, Shariati's perspective on the concepts of civilization and modernism is discussed. Shariati states that Europeans impose modernism on non-Europeans under the concept of civilization and criticizes modernism and offers a mini prescription as a solution.

Keywords: Seriatî, modernism, civilization.

Giriş

Modern sözcüğü, tek kelime ile ifade edilecekse; “değişim” sözcüğünün olması uygun görülebilir (Eisenstadt, 2007:72) fakat modern olgusunun tam olarak bir tanımı, özellikleri, ne zaman başladığı ve ne zaman son bulacağı belirsiz bir durumu ifade etmektedir (Tomlinson, 2004: 54). Belirsizliğe rağmen modern kavramı üzerine bazı çalışmalar yapılmış, bir bilgi çerçevesi oluşturulmuştur. Modern kavramı, Avrupa başta olmak üzere dünyanın birçok yerinde krizlere neden olmuştur (Berger, 1981: 27) ve bu ifade modern sözcüğünün ne derece önem arz ettiğini onaylamaktadır. Bu krizler ve modernitenin talep ettiği değişim Giddens’e göre Sosyoloji biliminin doğuşunun ana gerekçelerinden biri olmuştur. Ona göre; Sosyolojinin ana konusu modern toplumdur (Giddens, 1998: 21). Sosyoloji alanıyla ilişkili yapılan araştırmalar göz önünde bulundurularak modern sözcüğü ve modern ile ilişkili kavramları tanımlamak bu çalışma için bir ihtiyaç olarak görülmüştür.

Modernizm, taşıdığı anlam itibariyle sözcük olarak insanlık tarihinin 5. yüzyılından itibaren kullanılmakta olup 17. ve 20. yüzyılları arasında insan yaşamının her noktasında varlığını hissettirmiştir (Kumar, 1999:88). Latince “modernus” sözcüğünden türeyen modernite “hemen şimdi” anlamını taşımaktadır. Modernizm bir düşüncedir. Bu düşünce, Aydınlanma Çağında sonra Avrupa’yı merkez edinmiş bir dönüşümün ifade biçimi olarak adlandırılmıştır. Modernizme, değişime ve ilerlemeyi ilke edinmiş ideal bir toplum meydana getirme amacı yüklenmiştir (Touraine, 1995: 25-26). Kilise egemenliği, bilime karşı tutulan tavır, maddi olanın adaletsiz bir şekilde paylaşımı, meşrulaştırılan sosyal hiyerarşinin düzensizliği, eskiye dair ne varsa geleneksellik dairesi içinde yer almaktadır. Tasvir edilen bu geleneği kabul etmeyen, eski yönetim ve fikir akımlarını eleştiren, mevcut düşünce yapısıyla uyuşmayan, inanç sistemine reaksiyon gösteren, sırasıyla; Rönesans ile başlayan Reform, Aydınlanma ve Fransız İhtilali ile günümüze kadar devam eden değişimi ifade eden yolculuğa modernlik denir (Shils, 2002: 150). Modernlik sözcüğü için yapılan araştırmalar incelendiğinde çok farklı anlamlar taşıyan bir kavram olduğunu görmek mümkündür. Örneğin; yenilik, değişim, ilerleme, belirsizlik vb. kavramları içeren bir olgudur.

Modern sözcüğü ile ilişkili olan bir diğer sözcük “modernleşme”dir. “Modernleşme, yeniliği, denge durumunu ifade eden, birey ve toplumun katkısıyla sosyal ve kültürel

değişimleri içeren bir süreçtir(Ward, 1968: 3). Bu sürecin içinde başta sosyo- ekonomik değişimler, bilginin üretilmesi ve yaygınlaşması, kapitalist sistemin dünyada yer edinmesi, göç ve nüfus hareketleri, sanayi devrimleri, ulusallık, sekülerizm, küreselleşme vb. birçok olgu bulunmaktadır(Cevizci, 1999) Özetle, geri kalmış olarak tabir edilen toplumların; zamanla, yaşanan çağda geçerli olanı yakalaması, benimsemesi, ideal olarak görülen bir seviyeye ulaşma süreci olarak modernleşmeyi tanımlayabiliriz(Seyyar, 2007: modernleşme mad.).

Şeriatî, modernizmin Batılı toplumlar tarafından Avrupalı olmayan toplumlara medeniyet adı altında sunulduğunu ifade eder(Şeriatî, 1998: 11). Guenon(1980: 22-23) da 19.yüzyılda Avrupalı milletlerin yakaladığı gelişim seviyesinin medeniyet olarak görüldüğünü belirtir. Kısacası medeniyet demek, Avrupalı; Avrupalı demek, medeni demektir. Çalışmamızın diğer bir kavramı ise medeniyettir. Ersöz'e(1963:4) göre, Türkçede medeniyet sözcüğü yerine uygarlık sözcüğü kullanılmaktadır. Medeniyet sözcüğüne Fransızca karşılık gelen sözcük ise "Civilisation" sözcüğüdür ve anlam olarak "şehir", "şehirleşme" ve "şehre uymak" gibi sözcükleri içermektedir(Gökberk, 1959:3). Meriç'e göre; sosyologların çoğu "medeniyet" sözcüğü yerine "kültür" sözcüğünü kullanmayı tercih ederler. Kimileri kültür ve medeniyet sözcüğünü eş anlamda kullanırken kimileri yakın anlamda kullandı(Meriç, 1986: 44). Medeniyet sözcüğü, kültür sözcüğü gibi Türkçe dilinde yer edinmiş bir sözcük değildi, Osmanlının batılılaşma sürecinde aldığı ve kullandığı bir sözcük olarak günümüze kadar gelmiştir. Kültür ve medeniyet kavramları üzerine yoğunlaşan ve bu iki kavramı bilimsel ve sosyolojik olarak ele alıp tartışan kişi Ziya Gökalp'tir(Gökalp: 1976). Gökalp, medeniyet ve kültür birbirinden farklı kavramlar olduğunu ifade eder. O, kültüre hars demeyi tercih eder ve milli olarak kabul eder fakat medeniyeti harstan farklı tutarak beynelmilel bir kavram olarak niteler. Her milletin kendine özgü diyebileceğimiz bir harsa sahiptir, hars yükseldikçe ve yayıldıkça farklı bir seviyeye yükselir, medeniyete dönüşür(Gökalp, 1972:1). Kaplan, ise bu konuda zıt bir görüş ileri sürer. Medeniyet ve kültürü aynı kefeye yerleştirir. Ona göre medeniyetler, kültürler yaratır(Kaplan, 1983: 46). Topçu ise kültür ve medeniyet kavramlarını farklı kavramlar olduğunu fakat bizim bu iki kavramı karıştırdığımızı dillendirir. Bu iki kavramı karıştırmamızın sonucu olarak Batı taklitçiliğine soyunduğumuzu belirtir(Topçu, 1961:196). Baltacıoğlu(1972: 21) da benzer bir görüş ile kültür ve medeniyet sözcüklerinin karıştırıldığını düşünür. Kültürün milli, medeniyetin milletlerarası olduğunu ifade ederek Gökalp'ı destekleyici bir rol üstlenir.

Ali Şeriatî'ye göre "medeniyet" kavramına öncelik verecek olursak "Medine" sözcüğü "m-d-n" kökünden gelir ve "şehir" demektir. Medeniyet "temeddün" sözcüğü ile akrabadır. Temeddün, bağlılık demektir. Dolayısıyla, medeniyet: Medine'ye, şehre bağlılık duygusu anlamındadır ve o duyguyu ortaya çıkarmak, demektir. Ali Şeriatî "medeniyet" ve "medeni" kavramlarının farklı anlamlara sahip olduğunu ifade ederek "medeniyet, şehirde oturmak, şehirli olmak değildir fakat medeni insan, şehirde oturma aşamasına ulaşmış insan demektir." Çadırda oturan, çölde ömür süren insana karşılık şehirli insan, medeni demektir. Vahşi insandan yoksun olan şehirdedir. Kent, medeniyetin parçasıdır fakat kapsayıcısı durumunda değildir. Medeniyet; şehir anlamına gelmekle birlikte genel bir ifade ile toplumunun maddi ya da manevi fark etmeksizin sahip olduğu ürün, değer ve birikimlerden oluşmaktadır.(Şeriatî, 2008: 1-15).

Şeriatî kısaca “Şehir medeniyetin kabıdır.” der (Şeriatî, 2008: 29). İbn-i Haldun “Umran” ilmini, tek sözcük olarak “Medeniyet” sözcüğüyle eşleştirir. Haldun’a göre; İnsan, medeniyet kurucusunun tek adaydır; medeniyet yaratan ve medeniyeti geliştiren yegane varlık, insandır (Haldun, 1982: 143). İnsan; yeteneklerine bağlı olarak medeni olma seviyesini yükseltir, bir nevi yeteneklerin gelişimine bağlı olarak bir toplumun medeniyet seviyesi belirlenir. Medeniyet, sadece beş duyu organıyla algılanabilen bir şey değildir. Medeniyet düşünsel(zihni) ve ruhsal bir olay olduğundan manevi ve fikri bir ilerleme derecesini içeren bir süreçtir. Medeniyeti; bireylerin sahip olduğu bilgi, bilgiyi yorumlama, bakış açısı, duyuş ve pratik yaşam düzeylerinden anlamak mümkündür. Bu nedenle Amerikan Medeniyetini çok yüceltip Hint Medeniyetini aşağılamak yanlıştır, birinin diğerine karşı bir üstünlüğü yoktur(Şeriatî, 1998: 43-44). Medeniyet ve kültürü bireyler değil, toplum oluşturur. Toplumun değeri, insanın yaptıklarıyla ölçülür. Manevi olana kültür, maddi olana medeniyet diyoruz fakat böyle bir ayırım problem teşkil eder. Çünkü, insan elinin değdiği eser ya da olgularda manevilik söz konusu olduğundan medeniyet aslında kültür ögesini kapsayıcı bir rol olmaktadır. Kültürün ögeleri arasında bulunan felsefe, edebiyat, din vb. değer yaratan kavramlar, yapı olarak değerlendirildiğinde medeniyet olur(Şeriatî, 2008: 19). Medeniyeti nesnel kabul edenler, medeniyetin dışsal tezahürüne bakıyorlar, aksine medeniyet ruhsal bir durumdur, manevi ve fikri bir derecedir (Şeriatî, 2008: 58). Nesnel bir yargı olarak artık bilinen bir gerçekliktir ki uygarlık bir harekettir, bir durum değildir; bir yolculuktur, bir durgunluk değildir. Bilinen uygarlıklardan hiçbirisi uygarlık idealine ulaşamamıştır. En uygar toplum dahi yıkılmıştır (Toynbee, 2016: 52).

Maddi olanın toplumun zihin kodlarında yer edinirken kazandığı manevi değerler medeniyetin bileşenleridir. Medeniyet bir süreçtir. Başlangıç noktası tam olarak belirlenemeyen ve tamamlanması ile ilgili kriterleri olmayan maddi-manevi bir gelişmişliğin ifadesi olarak görebiliriz. Bu nedenle hiçbir medeniyet için medeniyetini tamamlamıştır, diyemeyiz.

Ali Şeriatî’ye göre dikkatli bakılırsa üç medeniyet kaynağına sahip olduğumuz anlaşılır, der.

Arami: İbrani, Fenike ve Arap olan Sami kaynaklı.

Aryai : Hint, İran ve Sonra Yunan ve Roma.

Çinli ve Sarı Irk. (Şeriatî, 2008: 72).

Ali Şeriatî’ye göre; ilk büyük medeniyetler Mezopotamya’ya aittir. Medeniyetlerin oluşumu göç ile başlamıştır. Babil, Asur, Sümer ve Akad bu medeniyetlerdendir. Bu medeniyetler beş ya da altı bin yıl öncesine aittir. Bu medeniyetler Aramilerin Mezopotamya’ya göçünden sonra kurulmuştur. İbrahim peygamber, göçmen soyludur. İbrahim kıssasında belirtildiği gibi hicretler başlıyor. Filistin’e ve Mısır’a gidiyorlar. Göçle oluşan ikinci medeniyet çeşidi Arya Medeniyetleri’dir. Aryailer, göç ederek; Hindistan’da, İran’da ve Avrupa’da medeniyetler inşa etmişlerdir(Şeriatî, 2008: 67-68). Ali Şeriatî bu gruplamayı yapar fakat asıl inandığı düşünce ise tüm ırkların tek bir kökeni olduğu ve dolayısıyla tüm medeniyetlerin kaynağının bir noktada birleştiğidir. Buna gerekçe olarak da şunları ileri sürer. Birincisi, yapılan

araştırmalar sonucunda aletlerin keşifleriyle elde edilen bilgilerin benzerlik göstermesi ve ikincisi ise insanların konuştuğu yaygın kelimelerin barındırdığı seslerdeki benzerlikler. Emile Benveniste'nin çalışmasını(Hint-Avrupa Dilinde Adların Oluşumunun Kökeni) örnek gösterir (Şeriatî, 2008: 67-68).

Ali Şeriatî'ye göre medeniyetin tesisinde coğrafya ve etnik faktörler rol oynar mı? İbn-i Haldun Mukkadime adlı eserinin birçok bölümünde coğrafyanın insan ve toplum yaşamı üzerindeki etkisine değinirken; Şeriatî, kesin ifadelerle bu düşünceyi ne onaylar ne de reddeder. Bazı coğrafyalar birden fazla medeniyete ev sahipliği yapmışken bazı coğrafyalarda medeniyetin izine rastlanılmamıştır. Tarihte görüldüğü gibi bazı ırklar medeniyet kurmuşlardır, bazıları kurmamışlardır. Bu açıklama, coğrafya ve etnik ırkın medeniyetin oluşumunda etkili iki öge olduğu anlamına gelmez. Çünkü insan, türünün içgüdüğü yani tabiatı gereği olarak medeniyet yapıcı ve şehir hayatı yaşayan bir varlıktır. İnsanın düşüncesi, medeniyetlerin oluşmasındaki en büyük işlevi gören faktördür(Şeriatî, 2008: 20). Ali Şeriatî'ye göre; medeniyetleri Doğu medeniyeti ya da Batı medeniyeti gibi isimlendirmek yanlıştır. 17., 15. ya da 5. yüzyıl medeniyetleri dersek daha uygun olur. Bir bölge ya da bir toplum tek başına medeniyetin sahibi, ilerleme ve kültürün tek adresi olamaz. Medeniyet, tüm insanlığa özgü bir kavram iken; kültür ise sadece bir kavme aittir. Ali şeriatî, Apollo'yu(uzay aracı Apollo 11-1969) tanık göstererek Amerika, beyaz ve siyahların malı değildir, beşere aittir, medeniyet beşerindir, fikrini beyan eder(Şeriatî, 2008: 25).

Medeniyetlerin tüm insanlığa mal olması sebebiyle denebilir ki medeniyetler, gelişigüzel oluşan yapılar değildir. Öncelikle medeniyetlerin var olabilmeleri ve sonra gelişimlerini tamamlayabilmeleri için bazı şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Tarihsel süreçte uygun zamanı tutturabilen, uygun zemine sahip olan ve bazı aşamalardan geçmiş toplumlar bu görevi üstlenebilirler. Ali Şeriatî'ye göre yorumlayacak olursak, bir toplulukta azınlık olarak kabul görmüş bir grup; öncekinden farklı yeni bir iman ile doğmuşsa, yeni bir ideolojiyi yüklenmişse kültürlerini oluşturabilmeleri için medenileşebilmek adına onlara düşen görev öncelikle hicrettir. Çünkü azınlık durumunda olan bireylerin imanı, doğduğu çevre ve şartlar tarafından kolayca kabul edilmesi beklenemez. Bu durumda iki seçenek var: Ya mevcut şartlara ayak uyduracak, imanından vazgeçecek, inancı zayıflayacak ya da yukarıda imanını yaşayabileceği bir yere hicret edecek ve imanın emrettiği şekilde yaşayacak, sosyal hayatını düzenleyecektir. İmanından vazgeçmeyip bulunduğu yerden hicret etmeyi düşünmezse, azınlık durumunda oldukları için yok edilmekle yüz yüze kalacaklardır. Yok olmamak ve güçlü bir şekilde aynı topraklara dönmek için hicret önemli bir olgu olarak görülmektedir(Şeriatî, 2008: 59). Medeniyetler kurabilmek için yer değişikliği önemlidir. Hint, İran ve Batı; göçmenler gelmeden önce yerleşikti. Medeniyetleri yoktu. Arya ve Arami kavimleri hicret etmeden önce medeniyet kurmamışlardır(Şeriatî, 2008: 67-68). Yerliler, yerlerinden ayrılmadılar. Medeniyetleri olmadı(Şeriatî, 1998: 64).

Arnold Joseph Toynbee(2016:199) göre “Dinin uygarlığın hizmetinde olduğu görüşünde, her keresinde bir uygarlıkla diğer uygarlık arasında köprü görevi görmek için yeni büyük bir dinin ortaya çıkmasını bekliyorduk.” Yeni bir medeniyet için yeni bir iman gerekir.

Günümüze kadar büyük bir medeniyet oluşturmuş her toplum; yeni bir iman ile bunu yapmıştır, aksi düşünülemez ve örneği de yoktur. Başlarda sıkıntı yaşansa da medeniyetler yeteneklerin rahatça ve özgürce gelişebildiği ortamlarda filizlenir. Böyle ortamlar oluşunca; felsefe, sanat ve edebiyat gelişir ve dahası yeni buluşlar ortaya çıkar. Tersine bir koşulda, yani ortamlar elverişli olmayınca her çeşit gelişme aşaması yapay olur ve dökülür(Şeriatî, 2008: 47). Yunan Medeniyetinde felsefe, Roma Medeniyetinde sanat, Çin ve Hint Medeniyetinde mistizm, bizim Medeniyetimizde ise İslam vardır(Şeriatî, 2008: 166). Peygamberler, Allah'tan aldıkları her türlü emaneti insanlara ulaştırmışlar, insanların donmuşluk halini hareketlendirmişler, toplumdaki sızramalarda en önemli rolü üstlenmişlerdir. Medeniyetlerin ve insan kültürünün hazinesi işte bu büyük kahramanların ellerinden çıkmıştır(Şeriatî, 2008: 144). Onlar, toplum vicdanının tam kalbinde yer almışlardır. Ali Şeriatî, bazı filozofların bunun aksini söylediğini belirtir. Kültürün oluşmasında, toplumun değişmesinde ve medeniyetlerin oluşumunda tek faktörün ekonomik faktörler olduğunu söylerler. Bu filozoflardan biri Karl Marx'tır. Karl Marx'ı eleştirir. Karl Marx, tarihin hareketlerinde çeşitli kültür ve medeniyetlerin oluşumunda insanların maddi nimetlerden faydalanma ve ona sahiplenme çabasının yattığını söyler(Marx, 2018: 57). Oysa öyle mi? Medeniyetlerin oluşmasında ve gelişmesinde tek faktör ekonomi olabilir mi? Bazı filozoflar bunu onaylamaz. En etkili faktörün ekonomi olabilme olasılığını olabileceği fakat bunun sadece ekonomi olacağı anlamına gelmediğini belirtirler. Medeniyetlerin oluşumunda etkili olan faktörlerin tek etkene indirgemenin yanlış olduğu ve birçok etkenin medeniyetlerin oluşumunda etkili olabileceği düşüncesi hakimdir. Örneğin, İslam Medeniyeti'nin oluşumunu açıklamaya çalışırsak; peygamberin çalışmalarını, başarılarını ve imanını göz ardı edemezsiniz. İslam Medeniyetinin oluşumunda en etkili faktörün din olma olasılığı yüksek bir kanı iken sadece din faktörünü göz önünde bulundurmamak da yanlış bir düşüncedir. Ekonomik şartlar, Kureş'in fikir düzeyi, Bizans'ın ve İran'ın durumu, kültür, sosyal hayat, siyasi irade vb. faktörler de İslam Medeniyeti'nin oluşmasındaki etkili olmuştur(Şeriatî, 1998: 54). Şeriatî, Max Weber'i örnek verir. Max Weber'in iktisat-din ilişkisi çerçevesinde bir harita ortaya koyduğunu ve çıkarılan bu haritayı değerlendirdiğinde; İngiltere, İspanya, İtalya, Fransa ve Almanya'nın sahip oldukları sermaye açısından benzer, diğer bir deyişle aynı iktisadi hayatı paylaşıyorlardı. Ekonomik potansiyelleri neredeyse eş değerde fakat kalkınma ve kapitalizme geçiş hızları aynı olmamıştı. Bunun da tek nedeni vardı: Farklı mezheplere bağlı oluşlarıydı. Özetle toplumların gelişiminde ekonomi tek faktör olmamaktadır(Şeriatî, 1998: 53).

Ali Şeriatî'ye göre medeniyet şu etkenlerin sonucunda oluşur.

1.Sosyal hayatın içindeki mevcut yasalar: Her toplum, bireylerin isteği olmaksızın bir yasa oluşturmuştur.

2.Sosyal anlaşma: İnsanlar bir arada yaşamak için sosyal anlaşmaya ihtiyaç duyarlar.(Rousseau'nun tezi de bunu onaylar.)

3.Aşk ve açlık: Aşk, manevi ihtiyacı doyururken açlık; ihtiyaç olup maddi olanı çağırır. Maddi değeri, inanç ve iman gibi iki kavram manevi değere dönüştürür. Sembolleştirme; maddi olanın düşünceye, inanca ve değere dönüşmesidir.

4. Savunma ve saldırı: Saldırı tez, savunma antitez, medeniyet ise sentezdir. Karışıklık, çelişki ve çatışmalar medeniyeti meydana getirir(Şeriatî, 2008: 20-21).

“Modernizm” ve “Medeniyet” Ali Şeriatî'ye göre farklı iki kavramdır. “Yaşam araçlarını değiştirmek modernleşmek, insanı değiştirmek ise medeniyet demektir.” (Şeriatî, 2008:58) “Modernizm, biz Avrupalı olmayan toplumlara medeniyet adı altında empoze edilmiştir.” (Şeriatî, 1998: 11). Sanayileşme, kapitalizm ve modernleşme süreçleri Avrupalı toplumlar tarafından Doğu'ya aktarılırken söylemler farklı, aktarılanlar farklı oldu. “İki atla, üçüncüyü çevir.” İnsanın hayat felsefesi ve kişiliği oldu. Ali Şeriatî, Marcuse göre “tek boyutlu adam”, Renoue'nin söyleyişiyle “değeri düşmüş adam”, Shondel'e göre “daire adam” isimlendirmelerini örnek verir. Avrupa, “Modernizm”i bilinen bir kavram ile tanıtmak için “Medeniyet” sözcüğünü kullandı. Avrupa toplumlarının dayattığı adam; artık kendi talepleri olan, ihtiyaçlarını gören, zayıflığını bilen, kendince bir mantığı sahip olan, anılar yaşatan ve faziletler biriktiren bir insan olarak algılanmaz. Çünkü bu sayılanlar hep bir bir yok olmuştur olmuştur. Tüketim uğruna üreten, üretim uğruna tüketen adam olarak “dairesele” bir kısır döngü meydana getirmişlerdir(Şeriatî, 1998: 28-29). Medeniyetin çöküşü ya da medeniyet krizinin en önemli sebebi değerlerin bırakılmış olmasıdır(Bayraktar, 2016: 30). Batı'nın medeniyet anlayışı ya da modernleşme süreciyle birlikte anılan kapitalizm, Protestanlık, Hümanizm ve Faşizm gibi kavramlar bireyleri ve toplumları kendilerine yabancılaştırdı(Şeriatî, 2016, 78-79). İki yüzyıl önce bazı ülkeleri gezip, görüp ve ziyaret etmiş olsaydınız, hiç şüphe yok ki bugünkü Batı medeniyetine sahip olmadığını rahatlıkla görecektiniz. Hepsinin kendilerine ait ve gerçek medeniyetler olduğuna şahit olacaktınız. Onların bir benzerleri yoktu. Yaşantıları, talepleri davranışları, düşünce tarzları, eğlence etkinlikleri, neyden zevk aldıkları, hangi değerleri benimsedikleri, tapınma ya da genel anlamda ritüelleri, felsefi ve dini düşünce şekilleri, iyi ya da kötü olsun tüm davranışları, evet hepsi ama hepsi kendilerine aitti (Şeriatî, 1998: 24).

Batılı toplumlar “Modernizm” kavramını “Medeniyet” kavramına eş değer bir kavram olarak sundular. Modernizmin ve kapitalizmin öngördüğü üretim ve tüketim kavramları çerçevesinde dünyada yaşayan herkes benzer özelliklere sahip olmalıdır. Tüm insanlık birebir aynı hayatı yaşamalı ve dahası benzer bir şekilde aynı şeyleri düşünmelidir. Bu nedenle Avrupalı toplumlar; bütün Doğu'lu, Asya'lı ve Afrikalı toplumlara; nasıl hayal edeceklerini, ne giyineceklerini, nasıl isteyeceklerini, ne ve nasıl düşüneceklerini, nasıl ve ne derece mutlu olacaklarını, neye ve nasıl üzüleceklerini, evlerini hangi şekilde kuracaklarını, sosyal ilişkilerini ne düzeyde ve nasıl düzenleyeceklerini, nasıl ve neyi tüketeceklerini, görüşlerini ne şekilde ve hangi kurallar çerçevesinde ortaya koyacaklarını, dahası ve en önemlisi neyi, nasıl seveceklerini ve neye inanacaklarını dahi aşıladılar(Şeriatî, 1998: 30). Bu medeniyet anlayışı ile değerlere karşı inkarcı olmayı ya da tamamen inançsız olmayı önerdiler (Şeriatî, 1998: 102). Avrupa, kendinden olmayan toplumları modernleştirmek istedi. Modernleşmeden kastımız rönesans, hümanizm, reformasyon, kartezyen düşünce, aydınlanma, pozitivizm ve kapitalizm bütünleşmesinden oluşmaktadır(Bezci, 2015: 5). Bu yeni modeli onlara empoze etmek önemliydi. Bunu gerçekleştirmek amacıyla; insanın medeniyete olan sevgisi ve sevgiyle gelen ilgisini kullanarak aldattılar, onlara modernleşmenin aslında medeniyet olduğunu, farklı bir şey olmadığını anlattılar. Özetle; modernleşmeyi, medenileşme olarak tanıttılar. Tanıtım için yerli

aydınlardan yardım aldılar. Modernizm; değişiklik demektir; örfün, adetin, geleneklerin, üretimin, tüketimin değişmesi ve yaşantının içinde eski, maddi ne varsa yerine yenisini konulmasıdır. Çünkü emeğin karşılığı olanlar eski ve yerli, yeniler ise modern makine üretimidir. Avrupalı olmayan toplumlar, değişen dünya şartlarına ayak uydurmak ihtiyacında olduklarını düşünerek modernleşmeyi tercih ettiler ve amaçladılar. Amaçlarına ulaşabilmek için önce değerler arasında önemli bir yer edinmiş dinleriyle çatışmaya girmeleri gerekli görüldü. Çünkü, bireye ve topluma kişilik kazandıran ya da medeniyet yolunda ilk adımı attıran dindir. Din; bireyleri birbirine bağlayan, bir arada tutan yüce bir zihniyettir. Eğer bu zihniyetin yeri sarsılırsa, aşağılanırsa, yıkılırsa toplum da bundan nasibinin alır önce hor görülür ve akabinde kaybettiği değer sonucunda yıkılır. Bir toplumun kişiliğini oluşturan ana unsurların başında din olmak üzere tarih, kültür, felsefe, düşünce, sanat ve edebiyat gelir(Şeriatî, 1998: 32-33). Kısaca, Avrupa'nın modernizmi; medeniyet kavramını ileri sürerek kendince yapıcı bir rol üstlenirken aslında geçmişten gelen, özü olan, farklılıklarıyla özgün olan birçok toplumu kendisine yabancılaştırarak tehdit etmiş, yok olmaya sürüklemiştir

Şeriatî'ye göre; Avrupalılar, bütün toplumları tek bir kalıba sokmaya çalışmıştır fakat bilinmelidir ki “Avrupa kalıbı” na karşı düşünce akımları hızlanma göstermektedir. Bir tek medeniyet, o da Avrupa Medeniyeti; bu düşünce zamanla etkisini kaybedecek, yürürlükten kalkacaktır(Şeriatî, 1998: 95). Avrupalıların sunduğu modernizmi benimseyen çağdaş insan; bir yabancılaşma süreci yaşadı, kendisine ait her şeye yabancılaştı(Şeriatî, 1998: 120). Avrupalı olmayanlar, kendi özüne dönmeliler. Avrupalıların takdim ettiği medeniyeti değil; tarihlerine dönerek asıl medeniyetin ne olduğunu anlamalıdır(Şeriatî, 1998: 98). Cahiller, bunu yapamaz. Bu gerekçe ile bu yükü aydınlık yüklenmelidir. Çünkü aydınlıkların bir bilinç yaratabilme yetenekleri vardır, buldukları toplumda ortak bir bilinç meydana getirebilirler, toplumları için ideal bir insan tipi belirleyebilirler(Şeriatî, 1998: 146-147). Bayraktar'a göre, “Kendi iç dünyasını inşa edenler yaşanabilir bir dünya veya medeniyet inşa edebilirler.”(Bayraktar, 2016: 13) Kısaca Şeriatî, Batı'nın medeniyet adı altında kendisi dışında diğer toplumlara sunduğu modernizme karşı ne yapılacağına reçetesini de vermiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada; Şeriatî'nin medeniyet ve modernizm kavramlarına yönelik söylemleri konu edinmiştir. Şeriatî, kültürü manevi; medeniyeti ise kültürü de kapsayan maddi ve manevi bir kavram olarak sunar. Şeriatî'ye göre bir medeniyeti meydana getiren; toplumun tarihi, inançları, değerleri, uğraşları, teknoloji çalışmaları, yaşam tarzları ve benzer öğeleridir. Avrupalı olanlar; düşüncelerini, istedikleri yaşam tarzını ve belirledikleri kavramları, yani tek başlık altında topladıkları modernizmi; Avrupalı olmayanlara, medeniyet ile dayatmak istediklerini vurgular. Avrupa'nın medeniyeti, tek tip toplumlar talep etmekte ve bu gerekçe ile toplumları kendi istekleri doğrultusunda değiştirmektedir. Bu anlayış, birçok toplumda krizlere yol açmakta ya da toplumların sahip olduğu özellikleri kaybetmelerine neden olmaktadır. Sonuçta, modernizm ile tanışan toplumlar, modernizmin öne sürdüğü kavramları kabullenerek geçmişlerinden, inançlarından ve değerlerinden koparak kendilerine yabancılaşmaktadırlar.

Şeriatî, modernizmin talep ettiği yabancılaşmayı ya da doğurduğu krizleri engellemenin yolu olarak bilinçlenmeyi ileri sürer ve bu bilinci oluşturma görevini toplumun aydınlarına yükler.

KAYNAKÇA

Baltacıoğlu, İsmail H.(1972), Türke Doğru, Türkiye İşbankası Kültür Yayınevi, Ankara.

Bayraktar, L.(2016), Medeniyet ve Felsefe, Ofset Matbaa Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.

Berger P. and Berger B.(1981), Sociology: A Biographical Approach, Penguin Books, New York.

Bezci, B.(2015), "Sekülerizm ve Laikliği Demokrasi Bağlamında Tartışmak", International Journal of Political Studies, Year:1, Vol:1, Issue 2. S. 1-10.

Cevizci, A.(1999), Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul.

Edward S.(2002), "Gelenek", İnsan Bilimlerine Prolegomena, (Der. Ve Çev. Hüsamettin Arslan), Paradigma Yayınları, İstanbul.

Eisenstadt, S. N.(2007), Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim, (Çev. Ufuk Coşkun), Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Ersöz, M.(1963), "Hars ve Medeniyetin Dinamik Tanımları", Eğitim Dergisi, 1(5),s.243-255.

Giddens, A.(1998), Modernliğin Sonuçları, (Çev. Ersin Kuşdil), 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Gökalp, Z.(1972), Hars ve Medeniyet, Ankara, Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara.

Gökalp, Z.(1976), Türkçülüğün Esasları, (Hazırlayan: Mehmet Kaplan), Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul.

Gökberk,M. Ali(1959), "Kültür Meselesi", Bilgi Dergisi, 13(147), s.3.

Guenon, R.(1980), Doğu ve Batı, Çeviren: Fahrettin Arslan, İstanbul, Yeryüzü Yayınları, İstanbul.

Haldun, İbn (1982). Mukkadime I (Çev. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları. İstanbul.

Kaplan, M. (1983) "Üç Musiki ve Üç Medeniyet", Milli Kültür Dergisi, 41/8.

Kumar, K.(1999), Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları , Dost Kitabevi, Ankara.

Marx, Karl(2018), Kominist Manifesto, (Çev. Tanıl Bora), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Meriç, C.(1986), Kültürden İrfana, İstanbul, İnsan Yayınları,1986.

Robert E. Ward / Dankwart A. Rustow, (1968),“Introduction”, Political Modernization in Japan and Turkey, (Ed.) Robert E. Ward and Dankwart A. Rustow, Princeton University Press, Washington.

Seyyar, A.(2007), ‘modernleşme’ maddesi, Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü, Değişim Yayınları, İstanbul.

Şeriati, A.(2016), İnsan, (Çev. Şamil Öçal), Fecr Yayınları, Ankara.

Şeriati, A.(1998), Medeniyet ve Modernizm, (Çev: Ahmet Yüksek), Bir Yayıncılık, İstanbul.

Şeriati, A.(2018), Medeniyet Tarihi, (Çev. İbrahim Keskin), Fecr Yayınları, Ankara.

Tomlinson, J.(2004), Küreselleşme ve Kültür, (Çev. Arzu Eker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Topçu, N.(1961), Yarınki Türkiye, Yağmur Yayınevi, İstanbul.

Touraine, A.(1995), Modernliğin Eleştirisi, (Çev. Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

Toynbee, A.(2016), Uygarlık Yargılanıyor, (Çev. Nurer Uğurlu),3.Baskı, Ağustos, İstanbul.